

2. İKTİSADİ HAYATLA İLGİLİ MESELELER

İslam'ın Mülkiyet Anlayışı

Bir kimsenin sahip olduğu ve üzerinde her türlü tasarrufta bulunabildiği şeylere **mülk** denir. Mülk sahibine ise **malik** denir. **Mülkiyet**, malike malın kendisinden yahut kirasından yararlanma, bu mali devrettiği takdirde karşılığını alma yetki ve hakkını verir. Mülkiyet insanın yaratılışına uygun olduğu gibi toplumda adalet ve dengeyi kurabilmek açısından da önemlidir. Bu nedenle İslam dini özel mülkiyeti kabul eder, çeşitli düzenlemelerle mülkiyeti güvence altına alır ve bu konuda emeğe öncelikli bir önem verir.

Diğer konularda olduğu gibi mülkiyet konusunda da İslam, helal ve meşru yollardan kazanca büyük önem verir. Temelinde emek olmayan mülkiyeti, hibe, hediye ve miras gibi durumlar dışında meşru saymaz. Dolayısıyla İslam'da varlıklı insanların yoksulları ezmesi, hırsızlık, gasp, yağma, faiz, kumar, karaborsacılık gibi yollarla mülk edinmek yasaklanmıştır. Ayrıca başkasının mülküne zarar vermek de suç olarak görülmüştür. Bu suçlulara yönelik cezai tedbirler öngörülmüştür. İslam'da malın korunması temel esas olduğu gibi kişinin malını korumak uğruna mücadele etmesi de onurlu bir davranıştır. Diğer yandan kişinin sahip olduğu mal varlığı ile başkalarına zarar verecek girişimlerde bulunması da yasaklanmıştır. Bir kimsenin mülkiyet hakkının sınırı diğer insanların ve kamunun haklarının başladığı yerde sona erer. Bu gibi durumlarda devletin özel mülkiyete müdahale etme ve sınırlama getirme hakkı vardır.

İslam'a göre mülkün gerçek sahibi Allah'tır. Bir şeye sahip olma ve onu kullanma yetkisi insana sınırlı bir süre için verilmiştir. Kur'an'da şöyle buyrulur: **“Allah'a ve Resulüne iman edin. Sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın.”** Şartlarına uygun bir biçimde çalışan bir insan, Allah'ın da dilemesiyle servet sahibi olabilir. Allah katında önemli olan, kişinin ne kadar servete sahip olduğu değil, servetini meşru yoldan elde edip etmediği ve servetiyle neler yaptığıdır. Allah Teâlâ, bazen varlığı ve yokluğu kulları için imtihan vesilesi kıldığını ve bu nedenle bazı kullarına dünya nimetlerini bol, bazılarına da az verdiğini bildirmektedir. Fakat dünyada bolluk içinde yaşamak, mal ve servet sahibi olmak; Allah (c.c.) katında üstün tutulmanın bir göstergesi değildir. Bu konuda üstünlük erdemli davranışlar sergileyenlere aittir.

İslam'a göre insanlar mal ve çocuklarla uğraşırken kulluk görevlerini terk etmemelidirler. Bu konuda Yüce Allah, **“Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.”** buyurarak, insanlar için en hayırlı olanın mal edinme hırsına kapılmamak ve kulluk görevlerini ihmal etmemek olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla İslam dini her şeyin madde ile ölçüldüğü, her şeyin sadece parayla satın alınabildiği, ibadetlerin ihmal edildiği bir hayatı insana yaraşır görmez. Müslüman için mülk edinmenin bir amaç değil; paylaşma, yardımlaşma, birlik, beraberlik ve Allah'ın (c.c.) rızasına ulaşmak için sadece bir araç olması gerektiğini vurgular. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır: **“Mallarını gece gündüz, gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.”** Allah Teâlâ, **“İnsan için ancak çalıştığı vardır.”** buyurarak fakirliğin bir istismar aracı olarak kullanılmasını yasaklamıştır. Hz. Peygamber de, **“Sizden birinizin sırtında odun küfesi taşınması dilenmesinden hayırlıdır.”** sözleriyle insanları alın teri dökerek rızkını temin etmeye yönlendirmiştir. Alın teri, kazancı bereketli kılar.

Genel olarak, bir kişi bir mülke iki şekilde sahip olur: Birinci yol çalışmak ve kazanmak; ikinci yol ise miras veya hibedir. Mülk edinmek için çalışmanın ve kazanmanın çeşitli kuralları vardır. Bir kimse yasa dışı yollara saparak çok emek harcamış olsa bile kazancı meşru değildir. Kişinin kazancının **“helal”** olması için onun yasal çerçeve içinde kalması gerekir. Yasal olmayan kâr, Kur'an'a göre haramdır: **“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında mallarınızı haksız ve haram**

yollarla aranızda alıp vererek yemeyin. Ve kendinize yazık etmeyin, öldürmeyin. Şüphesiz Allah sizi esirgeyecektir.” Miras veya bağış yoluyla mülk edinmenin de kuralları ve sınırları belirlenmiştir.

İslam dini, zengini daha zengin, fakiri daha da fakir yapan ve doyumsuzca mal elde etme hırsıyla güçlünün zayıfı ezmesine neden olan bir sisteme karşılık sosyal adaleti esas alır. Zenginlere paylaşmayı, yoksulu görüp gözetmeyi, helal kazanç elde etmeyi ve kazancı helal yolda harcamayı tavsiye edip; fakirlere çalışmayı, rızkı temin etmek için çaba sarf etmeyi tavsiye etmiştir. Kişilerin sahip oldukları malları cimrilik ederek sırf kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaları ve yığılmaları ağır ifadelerle eleştirilirken saçıp savurmalar da kınanmıştır. Cimrilikle ilgili Kur'an-ı Kerim'de **“Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir...”** buyrulurken malı biriktirip yığınlar hakkında da şöyle buyrulur: **“... Altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”** İslam'ın Müslümanlardan istediği, **“Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.”** ayetinde de belirtildiği gibi israfı cimrilik arasında dengeli bir yol tutmaları, her şeye sahip olma hırsına kapılarak insanlık ve kulluk görevlerini unutmamalarıdır. Cömertlikte israf derecesine varıp kendilerini ve ailelerini mağdur etmemeleridir.

İslam, mülkiyet konusunda dengeyi gözetir. Bu nedenle fakirliği önleyecek çözüm yollarını üretmiş; faiz, rüşvet, karaborsa, emek sömürsü ve israfı yasaklamıştır. İnfak ve cömertlik övülmüş; zekât, sadaka, infak, komşu hakkı gibi yollar sunulmuştur. Ayrıca, Hz. Peygamber'in **“Kim insanların mallarını geri ödeme niyetiyle alırsa Allah onun ödemesini kolaylaştırır. Kim de bir malı tüketip (geri ödememek) niyetiyle alırsa Allah da onun malını telef eder.”** hadisinde açıklandığı gibi borcunu ödemeyi geciktirmek de İslam'a göre malın korunması ilkesine aykırıdır. Dolayısıyla başkasının mal varlığına zarar vermek zulüm, israf, kul hakkı ve fakirlik sebebidir. **“Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir...”** **“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!”**

İslam, yasal çerçevede olduğu sürece, kişisel mülkiyete müdahale etmez. Hz. Peygamber döneminde de zengin olan sahabeler vardı. Medine'ye hicretten sonra Hz. Peygamber muhacirler ile ensarı kardeş ilan etmişti. Kardeş ilan edilenler arasında Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Rebi' vardı. Sa'd b. Rebi' ensarın en zenginlerinden biriydi. Hz. Peygamber onları kardeş ilan ettiğini açıklayınca Sa'd, Abdurrahman b. Avf'ı evine götürdü, tüm servetini ortaya koydu ve **“Bunların yarısı senin, yarısı benim; istediğin gibi harcayabilirsin.”** dedi. Sa'd'ın bu fedakârca ve cömertçe davranışına karşılık Abdurrahman b. Avf bu teklifi kabul etmedi, **“Hayır kardeşim! Allah malında mülkünde, çoluk ve çocuğunda sana hayır ve bereket versin! Sen bana ticaret yapılan çarşının yerini göster, yeter!”** dedi. İlk başta küçük şeyler alıp satan Abdurrahman b. Avf kısa sürede Medine'nin sayılı zenginlerinden biri oldu.

Kur'an, mal hırsından korunmaları amacıyla, Müslümanların dikkatini her fırsatta cennetin sonsuz nimetlerine çevirir: **“Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise saha hayırlı ve daha kalıcıdır.”** Serveti değerli kılan şey, onun Allah yolunda ve Allah rızası için kötülüğün ve yoksulluğun azaltılması, iyilik paylaşımın çoğalması amacıyla harcanmasıdır.

Kur'an'ın mal ve para konusunda ısrarla vurguladığı konu, zenginliğin dar bir çevre içinde dönüp duran bir güç haline gelmemesidir. İslam, insanlığın en büyük sorunlarından olan gelir dengesizliğinin etkilerini azaltmak için mal paylaşımına büyük önem vermiş ve bunun için zekât başta olmak üzere sadaka, fitre, bazı kefaretlar, kurban gibi bazı ibadetler ve vakıf gibi kurumlar geliştirmiştir

İslam'a göre kişi;

1. Maddi ihtiyaçlarını sağlayacak ve ailesini geçindirecek bir iş sahibi olmalıdır.
2. İmkânı varsa hayır faaliyetlerine katılmak için kazancından pay ayırmalıdır.
3. İşini dürüstçe ve en güzel şekilde yapmalı, hem kazancıyla hem de ürettiği mal ve hizmetle toplum refahına katkıda bulunmalıdır.
4. Mesleki bilgi ve ehliyete sahip olmalıdır.
5. Haramdan korunmak ve helal kazanç sağlamak için gerekli dinî ve ahlaki bilgileri öğrenmelidir.

İslam'ın Ekonomik Hayatla İlgili Ahlakî Ölçüleri

A) İş hayatında adaletli ve dürüst olmak: İslam'ın temel ilkelerinden olan adalet ve dürüstlük iş hayatında da özel bir öneme sahiptir. Üretim, pazarlama ve tüketim aşamalarının her birinde işverenlerin, çalışanların, alışveriş yapanların ve tüketicilerin adaletli olmaları, birbirlerinin haklarını ihlal etmemeleri İslam'ın emridir. Aldatmak, anlaşmalara uymamak, ürüne veya işine hile katmak, borcunu zamanında ödememek, çalışanın emeğini sömürmek, işini baştan savma yapmak vb durumlar İslam'a aykırıdır.

İslam'da İşçi ve İşveren Hakları

İşçi ve işverenin birbirlerine karşı birtakım hakları, görev ve sorumlulukları vardır. İşveren işçinin dinine, rengine, ırkına, içerisinde bulunduğu sosyal gruba değil kabiliyet ve liyakatine önem vermelidir. Ayrıca çalışmaya başlamadan önce işveren işçiyi nasıl bir işte çalıştıracağını, işin süresini, vereceği ücreti de bildirerek karşılıklı mutabakata varmalıdır. İşçiye, iş sözleşmesi sırasında kararlaştırılan ücret, geciktirilmeden verilmelidir. Bu konuda Hz. Muhammed (s.a.v.) **“İşçiye ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz.”** buyurmuştur. Bir başka hadisinde **“Üç kişi vardır ki, kıyamet günü beni karşılarında bulacaklardır... (Bunlardan biri de) işçinin ücretini vermeyendir.”** buyurması bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

İşçinin işveren üzerinde maddi hakları yanında birtakım manevi hakları da vardır. Hiçbir iş, işçinin hayatından ve sağlığından önemli olamaz. Bu bakımdan çalışma şartları insanın şeref ve haysiyetine uygun bir biçimde düzenlenmelidir. Günümüzde insanların yaralandığı ve öldüğü birçok iş kazası meydana gelmektedir. Bu iş kazalarının pek çoğuna iş güvenliği kurallarının ihlali ve tedbirsizlik neden olmaktadır. Bu tür durumlara düşmemek ve güvenli yaşamı temin etmek için işçi, iş sağlığı ve güvenliği konusunda verilen eğitimi almalı; hayatını riske atacak iş ve iş ortamlarından uzak durmalı; sağlık kontrollerini ihmal etmemelidir. İşveren de işçinin sosyal güvenliğini sağlamalı, işçinin emniyeti için gereken tedbirleri almalıdır.

Kişilerin sağlığı açısından güvenli iş ve ortamlarda çalışması dinin ve insan haklarının bir gereğidir. Ayrıca bu husus ailelerin ve toplumun huzuru için çok önemlidir. Çünkü iş kazaları ve meslek hastalıkları başta işçiler ve yakınları olmak üzere tüm toplumu olumsuz etkileyen sorunlardan biridir. Çalışan kişi de güvenlik önlemlerine dikkat etmeli, kendisinin ve iş arkadaşlarının güvenliğini tehlikeye atacak davranışlardan uzak durmalıdır.

İşçinin de işverene karşı yerine getirmesi gereken bazı sorumlulukları vardır. İşçi gücü oranında elindeki işi en iyi şekilde yapmaya gayret etmeli ve dürüst davranmalıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) **“Müminler işlerini en güzel şekilde yaparlar.”** buyurarak, işlerini güzel, düzgün ve özenle yapmanın Müslümanların bir özelliği olduğuna işaret etmiştir. İşçi, kendisine teslim edilen her türlü eşya ve malzemeyi emanet bilmeli ve onlara zarar vermemelidir. Ayrıca o, müminlerin en önemli özelliklerinin emanete riayet etmek ve verilen sözleri yerine getirmek olduğunu unutmamalıdır. Toplumların ekonomik olarak kalkınması ve güçlenmesi noktasında iş ahlakı, dürüst çalışmak ve düzgün iş yapmak çok önemlidir. Bunlar gözetildiğinde toplum refaha kavuşur, bireyler huzurlu ve mutlu olur.

Kısacası işverenler işçisinin beden ve ruh sağlığını önemsemeli; güvenli bir iş ortamı hazırlamalı; işçinin hakkını geciktirmeden vermelidir. İşçiler de işini ciddiyetle ve özenle yerine getirmeli; sorumlu olduğu iş alanını kendine emanet olarak görmeli ve korumalı; kendine verilen sorumlulukları yerine getirmelidir.

B) Kanaatkâr olmak: İslam ahlakı, kanaati en büyük zenginlik olarak görür. Kanaat kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve sorumluluğu altında bulunanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddî imkânlarla iktifa edip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırısından kurtulmasıdır. Aşırı hırs ve açgözlülük, insanı haksızlık yapmaya ve haram yoldan kazanç elde etmeye sürükleyeceği için hoş görülmemiştir.

C) İsraf etmemek: İslam dini israfı hoş görmez. İsraf dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkânları meşrû olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eder. **“Yiyin, için fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”** hükmü, israfın İslam dinince kötü karşılandığını açıkça ortaya koymaktadır. Üretim ve tüketim aşamalarında hammadde, enerji, iş gücü ve zaman gibi kaynakları verimli bir şekilde kullanmak gerekir. İsraf konusunda titiz olmak, her insanın sahip olması gereken önemli bir erdemdir. Üretim ve tüketimdeki savurganlığın çevreye de zarar verdiği unutulmamalıdır.

D) İhsanda bulunmak: İslam kazancın yoksullarla paylaşılmasını emreder. Böylece insanı mal hırısından korumayı ve muhtaçları gözetmeyi hedefler. İslam'ın beş şartından biri olan ve kelime anlamı temizlik olan zekât, yardımlaşmayla birlikte mala bir şekilde karışmış olan hakları ve haramları temizlemeyi de sağlar. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“ Allah zekâtı, mallarınızın kalan kısmını temizlemek için farz kıldı.”** Allah da Kur'an'da **“İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.”** buyurmuştur.